

XANDON PISTANING SH-104 EKOSHAKLI

Eshankulov Bobomurod Inayatovich

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.d., katta ilmiy xodim.

ORCID: 0009-0005-2634-5319

Xolmurotov Mansurbek Zaripbayevich

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.n., katta ilmiy xodim

ORCID: 0000-0002-7705-5793

Xolova Shohista Abduvositovna

Toshkent davlat agrar universiteti dotsenti, q.x.f.f.d.

ORCID: 0009-0007-1848-9544

Annotatsiya. Ushbu maqolada xandon pistaning Sh-104 ekoshakli haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu shakl O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti olimlari tomonidan seleksiya qilingan bo'lib, xandon pista mevasi ingichka ellips shaklda, uchi o'tkir tumshuqchaga ega, urug'ining 100 donasi - 100 g ni, hajmi esa 20,3x12,0x12,0 mm ni tashkil etadi. Danakning ochiqlik darajasi yuqori bo'lib, iqlim sharoitlariga qarab 95% gacha ko'tariladi.

Kalit so'zlar: xandon pista, shakl, nav, urug'chi, hosil, mualliflik huquqi, seleksiya.

Аннотация. В данной статье представлена информация об экоформе Sh-104 фисташки настоящего. Форма была выведена учёными НИИ лесного хозяйства. Плод фисташки имеет тонкую эллиптическую форму, острый носик на конце, масса 100 семян составляет 100 г, размер – 20,3x12,0x12,0 мм. Степень раскрытия ядра высокая, увеличивающаяся до 95% в зависимости от климатических условий.

Ключевые слова: фисташка, форма, сорт, семенное дерево, урожай, авторское право, селекция.

Abstract. This article provides information about the ecoform Sh-104 of the real pistachio. The form was bred by scientists from the Forestry Research Institute. The pistachio fruit has a thin elliptical shape, a sharp nose at the end, the weight of 100 seeds is 100 g, the size is 20.3x12.0x12.0 mm. The degree of kernel opening is high, increasing to 95% depending on climatic conditions.

Keywords: pistachio, form, variety, seed tree, harvest, copyright, selection.

Kirish. O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot institutida olib borilgan ko'p yillik ilmiy izlanishlar natijasida xandon pistaning mahalliy 13 ta navi yaratildi. Bu pista navlari o'zining serhosilligi, qurg'oqchilik, kasallik va zararkunandalarga chidamli ekanligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, hosildorligi va hosil sifati bilan dunyo bozorini egallagan xandon pista navlar yong'oqmevalari bilan raqobatlasha oladi. Professor G.M.Chernova boshchiligidagi xandon pistaning Bobotog', G'allaorol, Mustaqillik, Sitora, Farovon, Xursandchilik,

Shirin, O'zbekiston, O'zbekiston marvaridi, Tog' malikasi, Serhosil, Chaqmoq navlari urug'chi va Farxod - changchi navlariga 2020 yil mualliflik huquqi bo'yicha patentlandi. Ushbu ishlarni amalga oshirish uchun bir necha yillar tinimsiz ilmiy izlanishlar bilan bir qatorda "Pistachi" olimlar jamoasi shakllantirildi. Ushbu olimlar ham hozirgi kunda pista seleksiyasi bo'yicha bir qator ilmiy izlanishlarni davom ettirmoqda [1; 3; 5].

Materiallar va uslublar. Xandon pistaning xorijiy navlarining fenologiyasi va mevalarini baholash G.M.Chernova, G.Olexnovich [4] va A.Hadj-Hassan [6] bo'yicha, taksatsion ko'rsatkichlarini aniqlashda M.Qalandarov [2] tavsiya etgan uslublardan foydalanib daraxtning yoshi, bo'yi, tana diametri, tana holati, shox-shabbasining o'lchami aniqlandi.

Daraxti

Urug'chi guli

Bargi

Yong'oqmeva hosili

Yong'og'i

Natijalar va munozara. Xandon pistaning Sh-104 shakli urug‘chi daraxt - tez o‘sovchi va tik, keng va siyrak shox-shabbaga ega. Daraxtning o‘rtacha bo‘yi - 5 m, tana diametri - 35 sm, shox-shabbasining diametri – 6-7 m gacha yetadi.

Barglari to‘q yashil rangda, ellips shaklda bo‘lib, uchki qismi qisqargan va dumaloq. Barg chiqarishi o‘rta muddatga to‘g‘ri keladi.

Urug‘chi gullari piramidall-tuxumsimon shaklda bo‘lib, och qo‘ng‘ir rangda. O‘rta muddatda gullaydi.

Meva eti o‘tkir uchiga ega, yetilganda eti danagidan ajralmaydi, qizg‘ish pushti rangda. Mevaning yetilishi kech hisoblanadi va iqlim sharoitidan kelib chiqib sentabr oyining ikkinchi o‘n kunligiga to‘g‘ri keladi. 100 dona urug‘ og‘irligi 97,6 g, hajmi 20,3x12,0x12,0 mm, ingichka ellips shaklda bo‘lib uchi o‘tkir tumshuqchaga ega.

Danakning ochiqlik darajasi o‘rtacha bo‘lib, iqlim sharoitlariga qarab 90% gacha ko‘tariladi. Ochiqlik danakning ikki tomonidan asosigacha boradi. Po‘chog‘ining rangi bir xil, qaymoq rangda.

Mag‘zi arg‘uvon-pista rangida, o‘rtacha vazni 0,98 g, danak

umumiy vaznining 52,4% ini tashkil qiladi.

Payvand qilingandan so‘ng 4-5 yili hosilga kiradi. Hosil berishi barqaror, iqlim sharoitidan (yillik yog‘in miqdori asosiy ahamiyatga ega) kelib chiqib har yili hosil beradi. 8x8 m sxemada ekilganda 1 ga da hosildorlik 12-15 sentnerni tashkil qiladi.

Zamburug‘li kasalliklar va meva zararlanishiga, qurg‘oqchilik va yozda haroratning o‘ta keskin ko‘tarilib ketishiga chidamli hisoblanadi.

Namlik bilan o‘rtacha ta‘minlangan lalmi yoki qo‘shimcha sug‘orish imkoniyatiga ega yerlarda ekish tavsiya qilinadi.

Ushbu xandon pistaning Sh-104 ekoshakliga ustoz Galina Mixaylovna Chernova xotirasiga shartli ravishda “Chernova” deb nomlandi.

Xulosa va tavsiyalar. Xandon pistaning Sh-49 eko-shakli o‘zining hosildorligi, hosilli yillarning ko‘p bo‘lishi, yong‘oqmevasining yirikligi, xushta‘mligi bilan istiqbolli ekanligi qayd etildi. Ushbu ekoshaklni nafaqat qurg‘oqchil maydonlarda o‘stirish, balki sug‘oriladigan maydonlarda ham o‘stirib sinovdan o‘tkazish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Ёкубов Н.Н. Холмуротов М.З., Эшанкулов Б.И. Особенности фенологических фаз вегетативно размноженных перспективных сортов и форм фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 272-275. 2021. С. 272-275.
2. Qalandarov M.M. Daraxtzorlarda ilmiy tadqiqot ishlarida taksatsiyaga oid o‘lchashlar va hisoblash usullari // “O‘zbekiston agrar fani xabarnomasi” jurnali. – Toshkent, 2022. – № 4. – 138-146 b.
3. Лаптева Р.А. Эшанкулов Б.И., Худайназарова Н.Х. Иранские сорта фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 2021. С. 297-299.
4. Чернова Г.М., Олехнович Г.С. Методика комплексной оценки сортов и перспективных форм фисташки по хозяйственно-биологическим признакам // Биоэкология орехоплодовых лесов и геодинамика в Южном Кыргызстане. ЮОНАН Кырг. Респ. – Джалал-Абад, 1998. – С. 53–61.
5. Eshankulov B.I., Xudaynazarova N.X. O‘zbekistonda xandon pistaning (*Pistacia vera* L.) xorijiy navlarini o‘tib rivojlanishini baholash va yetishtirish texnologiyasi. Toshkent. “Fan ziyosi” nashriyoti. 2025. 4 b.
6. Hadj-Hassan A. Characters of most important Syrian pistachio female varieties widely cultivated in Aleppo. – Damascus, Syria: ACSAD, 1988. – P. 25.